

THE GOLDEN VALLEY

RONDWANDELEN DOOR HET
WONDERLAND VAN C.S. LEWIS
(1898 – 1963)

NASCHOLING VOOR (OUD)STUDENTEN HOGESCHOOL DE DRIESTAR

(14 APRIL, 19 MEI, 2 JUNI 2010 A.D)

DOCENT: EWALD MACKAY

Inleiding

In de afgelopen jaren kwam zo nu en dan een student aan het eind van de lessen van de laatste module van leerlijn 1, *Shadwolands* – een module waarin C.S. Lewis aan de orde komt vanuit de thematiek van het lijden in de 20^e eeuw – naar mij toe en vroeg dan: ‘kan er niet een vervolg op deze module komen, voor als we hier van school zijn, om nog eens verder te gaan met Lewis. Op een goed moment heb ik de belofte gedaan dat ik dat zou gaan doen, en bij dezen is die belofte ingelost!

Een drietal middagen hebben we rondgewandeld in het wonderland van Lewis. De centrale gedachte van de gehele scholing is ‘de tuin’ geworden. Op een goed moment, tijdens het lezen van Lewis, ontdekte ik dat deze metafoor van de tuin een impliciet, indirect beeld is van Lewis’ gehele denken – een denken waarin de tuin op allerlei manieren een expliciete of impliciete rol speelt, maar dat mijns inziens ook zelf in het beeld van een tuin is te vatten: Lewis’ denken als een ‘besloten tuin’, een ‘hortus conclusus’, zoals de middeleeuwer die koesterde, veelal in de vorm van een kloostertuin.

We hebben in het licht van de tuin drie wandelingen gemaakt: de eerste belichtte de zoektocht van Lewis naar de tuin, eindigend in de ontmoeting met de Tuinman, Christus. De tweede reis ging naar de oude tuin van het paradijs via de verwilderde tuin der wereld naar de nieuwe tuin van de herschepping. De derde reis was een zoektocht naar de tuin van het leermeesterschap van Lewis.

In deze tekst is onze drieledige reis bij wijze van reiskorniek vastgelegd in de hoop dat aldus via een concreet “ding” dat wat inmiddels weer verleden is vast te houden in de geest!

I. Het verlangen naar de tuin

Inleiding

We openen de middag met Gen. 2: 8 – 15 over de hof van Eden, met Gen. 3: 9 over het 'waste land', en met Joh. 20: 14 – 17 over de tuin van Jozef van Arimathea, waar de Maria's – Maria als beeld van de nieuwe Eva! – denken dat ze de hovenier zien, maar als Hij spreekt, dan herkennen ze Hem als de opgestane Christus, de tweede Adam.

We maken kennis met elkaar: normaal kent de klas zichzelf en is de leraar de onbekende, maar nu ken ik iedereen maar is de klas nog vreemd voor zichzelf! Dat verandert naar mijn gevoel snel!

Ik lees voor uit *The Pilgrim's Regress*, in de Ned. Vert. getiteld *De kromme en de rechte weg*, p. 28:

'Nu droomde ik dat Hans op een morgen naar buiten ging en probeerde op straat te spelen en zijn zorgen te vergeten; maar telkens schoten hem de regels weer te binnen, zodat er weinig van terecht kwam. Hij ging echter steeds een paar meter verder, tot hij plotseling om zich heen keek en zag dat hij zo ver van huis was dat hij dat deel van de weg niet eerder had gezien. Toen klonk het geluid van een muziekinstrument, het leek van achter hem te komen, heel mooi en heel kort, als één enkele klepelslag van een klok, of tokkeling van een snaar en daarna een vol en helder stemgeluid – zo hoog en vreemd dat hij dacht dat de stem heel in de verte klonk, verder dan de sterren. De stem zei: Kom. Toen zag Hans dat er een stenen muur langs dit stuk van de weg stond; maar er zat (wat hij in een tuinmuur nog nooit had gezien) een venster in. Het was een venster zonder glas en zonder tralies; alleen maar een vierkant gat in de muur. Daar doorheen zag hij een groen bos, vol sleutelbloemen; en plotseling herinnerde hij zich, ooit een ander bos in te zijn gegaan om daar sleutelbloemen te plukken, als kind, zeer lang geleden – zó lang dat de herinnering zelfs op het moment dat zij optrad niet grijpbaar leek. Terwijl hij zijn best deed om erbij te komen, kwam er van achter het bos iets op hem af dat liefelijk was en ook stekend, van zo'n scherpte dat hij ogenblikkelijk dat huis van zijn vader vergat, en zijn moeder, en de angst voor de Landheer en de druk van de regels. Heel zijn denken werd ontruimd. Het volgende ogenblik bleek dat hij stond te snikken, en de zon was weg; en wat hem overkomen was kon hij zich niet goed herinneren, ook niet of het in dit bos was geweest of in dat andere bos toen hij kind was. Hij meende dat een nevel die aan de andere kant van het bos lag heel even was opgegaan en dat hij door de opening heen een kalme zee had gezien, en in die zee een eiland, waar het egale gras omlaag glooide tot aan de baaien, en uit de bosjes gluurden kleinborstige orestiaden (bosnimfen, EM), wijs als goden en zichzelf onbewust als dieren, en statige tovenaars met baarden tot de voeten zaten daar op groene zetels tussen het geboomte. Maar terwijl hij zich het beeld van deze dingen vormde wist hij al half dat ze niet leken op wat hij had gezien – ja, dat hem iets overkomen was dat helemaal geen zien mocht heten. Maar hij was te jong om acht te slaan op dit onderscheid; te leeg ook, nu de grenzeloze liefelijkheid voorbij was, om niet alles wat ervan achter bleef gretig vast te houden. Hij voelde nog geen neiging om het bos in te gaan; en even later ging hij naar huis, in de greep van een sombere opwindung, en zei bij zichzelf wel duizendmaal: 'Nu weet ik wat ik wil'. De eerste keer dat hij het zei besefte hij dat het niet helemaal waar was; maar nog voor hij naar bed ging geloofde hij het zelf¹.

We denken met elkaar na over deze ervaring en over de vraag wat dit voor ervaring is: het is de ervaring van iets dat je niet echt ziet, maar dat er wel is, iets achter de dingen: een ervaring van transcendentie, van een tuin aan gene zijde. De tuin is hier een archetype van heimwee en verlangen.

Ik had als kind voor mijn verjaardag een boek van Walt Disney, *Wonderen der natuur* gekregen, daarin een plaat van een ongelofelijk vredige tuin, voor mij een oerbeeld van deze

¹ C.S. Lewis, *De kromme en de rechte weg*, Franeker, z.j. (1933), 28 – 29.

transcendente tuin. We hebben allemaal wel een dergelijke ervaring, op de toppen van de Alpen of waar dan ook, van deze archetypische tuin (of een variant ervan).

Het beeld dat Lewis hier gebruikt van de tuin, in één van zijn eerste boeken na zijn ommekeer tot het christelijk geloof, is mijns inziens zeer autobiografisch: ik wil zijn leven vanuit dit beeld schetsen tussen 1898 en 1929, het jaar van de ommekeer (paragraaf 1). Daarna zullen we kijken naar dit beeld in het christelijke denken van Lewis (paragraaf 2).

1. Op zoek naar de tuin

Op 29 november 1898 wordt Clive Staples Lewis geboren te Dundela Villas, nabij Belfast, Ierland. Hij is zoon van Albert James en Flora Hamilton.

Als kind is hij vaak ziek en ontdekt hij het lezen als uitweg uit de besloten wereld van zijn bed. Dan al ontwaakt in hem een verlangen naar iets achter de horizon, zo in een boek van Beatrix Potter, waar het gaat over 'een pot goud aan het einde van de regenboog'. Later schreef hij over die tijd op zijn kamer:

'uit het raam van onze kinderkamer ... zagen wij het vage silhouet van de Castle Reagh Hills, de grens van onze wereld, een ver land, vreemd en onbereikbaar' (G. Sayer, *C.S. Lewis*, 30).

In 1905 verhuisden ze naar een groot huis iets verderop, en daar was de zolder een plek van geheimzinnigheid, iets van gene zijde: naar mijn idee is daar *Narnia* geboren: een tuinland achter de deur van de klerenkast!

Er is in hem een verlangen naar een vredige hof of tuin achter de einder. Al in 1908 – hij is dan 10 jaar – leest hij *Paradise lost* van Milton, één van de grote klassiekers uit de Engelse literatuur (17e eeuw)!

Dit verlangen naar de tuin achter de horizon wordt wreed verstoord én versterkt door het plotselinge ziekbed – kanker – en overlijden van zijn moeder, aan wie hij zeer sterk hing. Op 23 augustus 1908 overleed zij en liet een vader en twee broers in bittere wanhoop achter.

De kinderen moeten naar kostscholen, omdat de vader hen niet kan verzorgen, en hier begint een Dickensiaanse hel voor Jack: hij liet zich Jack noemen, had een hekel aan zijn echte naam.

Hij bezocht de lagere Wynyardschool te Watford, van 1908 – 1910, de middelbare school op tal van kostscholen: Campell Belfast, 1910 – 1913, Cherborough College Malvern, 1910 – 1913, Malvern College, 1913 – 1914, Great Bookham Surrey, 1914 – 1916. Deze tijd is dramatisch: lijfstraffen, memoriseren, fantasieloos onderwijs, letterlijke en figuurlijke kou. Hij escapeert in de boeken: hier gaan letterlijk de woorden van Ida Gerhard uit *Het sterreschip* (*Verzamelde gedichten*, 557) op:

'Onvervreemdbaar

*Dit wordt ons niet ontnomen: lezen,
en ademloos het blad omslaan,
ver van de dagelijksheid vandaan.
Die lezen mogen eenzaam wezen.*

Zij waren het van kind af aan.

*Hen wenkt een wereld waar de groten,
de tijdelozen voortbestaan.
Tot wie wij kleinen mogen gaan;
de enigen die ons nooit verstoten.'*

Lewis escapeert in de *Ilias* van Homerus, in de romantische dichter Yeats, in de muziek van Wagner. De enige inspirerende leermeester is Kirkpatrick, een man die hem streng leerde denken. 'Old knock', zoals zijn bijnaam was, was zelf van christen atheïst geworden. Lewis zegt over hem, bij Kirkpatrick's dood in 1921:

'Die goeie Kirk. Op het intellectuele vlak heb ik hem zoveel te danken als de ene mens maar aan de andere te danken kan hebben ... Bij hem leefde en ademde je in een atmosfeer van onverbiddelijke helderheid en strikte eerlijkheid van denken' (Sayer, a.w., 110).

Voor Lewis is deze leermeester zo overtuigend dat hij, mede door zijn eigen misère van het kostschoolleven, ook van het geloof af gaat. Hij valt voor het strenge rationalisme en positivisme van Kirkpatrick, hoewel – merkwaardig genoeg – tegelijk zijn veelmeer intuïtieve, niet-rationele hang naar de mythische tuin achter de horizon blijft voortleven!

Hij gaat op 26 april 1917 naar Oxford, waar een goede tijd aanbreekt, en waar hij algemene en Engelse letteren studeert, een zeer breed pakket met filosofie, cultuur, literatuur, klassieke talen: een soort leerlijn 1 op academisch vlak, zeg maar!

Al snel moet hij ook deze tuin voor misère verwisselen: we zitten immers midden in WO I (1914 – 1918) en hij moet in militaire dienst, en gaat strijden in de loopgraven in Frankrijk: de pure hel. In zijn bundel *Spirits in Bondage*, die hij daar schreef (in 1919 gepubliceerd) kon hij God, als Hij bestond, slechts nog als buiten de kosmische orde bestaand voorstellen: dit kan niet Zijn wereld zijn. Ook hierin is een sterk verlangen gebleven naar de 'Rose garden somewhere past in the Northern Snow'. Ineens staat er dan een zin: 'Break my will against God's will' tussendoor: profetisch!

Hij raakt gewond en dit werd zijn redding, want hierdoor kon hij terugkeren naar een hospitaal in Engeland, en hij hoefde daarna niet meer naar de loopgraven.

In de tijd van 1917 – 1929 ligt het keerpunt in zijn leven. Hij gaat studeren en erna (1925 – 1960) werken te Oxford (en vanaf 1960 – 63 te Cambridge). In 1929 gaat het om in zijn leven, door een boek van Samuel Alexander, waarin deze schrijft dat de westerse mens eerst wil weten voor hij gelooft maar dat geloof andersom is: vanuit de overgave aan God eerst, kan men weten wie God is: dat is wat Alexander 'Joy' noemt, te vertalen met 'overgave'. Tegelijk is 'Joy' ook voor de intuïtieve Lewis die naar de tuin verlangt, de transcendent ervaring van die goddelijke tuin. Alleen is de grote ontdekking nu dat het niet gaat om de tuin maar om de Tuinman: Christus:

'Ik had gehoopt dat het hart van de werkelijkheid van dien aard was dat het zich symbolisch nog het beste laat voorstellen als een *plaats*. Maar het bleek een *persoon* te zijn' (*Verrast door Vreugde*, 185 – 187).

2. Spreken over de Tuin(man)

Sinds zijn ommekeer stelt Lewis zijn leven in dienst van het spreken over de Tuin en de Tuinman. Hij doet dit voor atheïsten én christenen:

Voor atheïsten spreekt hij over het geloof door deels rationeel hen te overtuigen dat het geloof niet onredelijk is, ook al is uiteindelijk het geloof Joy, overgave. Hij neemt zijn vertrekpunt – zie *Mere Christianity* – in de natuurlijke notie van goed en kwaad. Elk volk in alle tijden heeft een notie van goed en kwaad: dat is op zich al opmerkelijk. Net zo opmerkelijk is dat vele morele systemen grotendeels hetzelfde zijn: moed, dapperheid en dergelijke gelden bij allen als deugden. Hoe kan dit als er geen transcendent bron is van deze ethiek? Kennelijk heeft ieder mens een ingeschapen notie van het goede en daaraan afgemeten ervaart ieder mens een tekort:

Dit ervaren tekort leidt in alle culturen tot mythen, sprookjes en dergelijke die het verlangen verbeelden: dan zijn we dus bij de transcendent ervaring van de tuin: talloze paradijsverhalen herinneren aan de tuin achter de einder die ook de jonge Lewis in zich droeg!

We maken een kort excurs langs de tijden, omtrent dit universele verlangen:

- de Egyptische *mythologische* 'smeekbede' uit de oudheid – 'Kom tot mij, o zonnegod, mijn hart verlangt naar uw land ...';
- Socrates die in de dialoog van Plato 'Het symposion' spreekt over 'de goddelijke onvervuldheid' in *filosofische* zin;
- de *joodse* gestalte van eht verlangen Simeon;

- de *christelijke* woorden van het verlangen van Augustinus: 'Onrustig is ons hart ...';
- de moderne, berustende woorden van de dichter Bloem: 'Het regent en het is november, weer keert het najaar en belaagt, het hart dat droef maar steeds gewender, zijn heimelijke pijnen draagt': het verlangen is niet te stillen, Nietzsche: 'Het feit dat we honger hebben, impliceert niet dat er brood is': Lewis daartegenover zegt: 'Als geen enkel verlangen van ons aan deze zijde wordt vervuld, betekent dit dat de vervulling van ons verlangen aan gene zijde ligt'.

Naar de christenen toe spreekt hij over de Tuinman heel sterk vanuit zijn verleden in het atheïsme en vanuit het front van de moderne cultuur: het is niet zinvol om in parochialisme te vervallen en elkaar als christenen aan te vallen. Lewis heeft een brede, klassieke opvatting van de Kerk. Haar front is de moderne cultuur en niet de kerk verderop die iets anders is dan de mijne.

Juist het accent op de natuurlijke Godskennis en Godsverlangens maakt dat hij de natuur hoog waardeert: natuur en genade liggen niet zover uit elkaar als bij ons. De natuur is van God en wat erin goed is gebleven wijst heen naar de Schepper.

Ik denk dat Lewis ook een volwassen evenwichtig midden is tussen evangelisch activisme en calvinistisch fatalisme. Hij kent niet de strijd die wij hadden met arminianen en gomaristen. Geloof is gave én opdracht tegelijk: een paradox, en niet een spanningsloze extreem van ofwel activisme ofwel passivisme.

Met name daarover spreken we nog lange tijd door tot het half 5 is en we de middag afsluiten.

Conclusie

Lewis' ;even laat zich vertaan als een zoektocht naar de tuin achter de horizon en een vinden van de Tuinman in het jaar 1929, waarna hij zijn verdere leven lang van de Tuinman Christus een getuige is geweest voor atheïsten en een spiegel voor christenen.

We besluiten met Ida Gerhardt en haar gedicht over de tuinman, Georgica (de titel verwijst naar de *Georgica* van Vergilius, een lang gedicht over het landleven: eronder staat 'labor improbus' ofwel: 'zware arbeid' (*Het Sterreschip*, in: *VG*, 537)

'Georgica

*Ik ben een tuinman, niets dan dat,
met aarde en met mest bespat;
ik buig mij neer, ik richt mij op,
ik klem de schoffel en de schop.*

*Ik wiedz, ik volg mijn diepste wet
als ik de naakte zaailing zet;
ik richt mij op, ik buig mij neer.
Een tuinman ben ik en niets meer.*

*Ga ik met donker stram naar huis,
de pijn spaart schouderblad noch kruis.
Ik waak nog als ik rusten mag.
Mijn land, mijn land: het is kort dag.*

*Delft straks uw spa voor mij de wig,
vergeet waar ik geborgen lig.
Voorbij mijn moeite, nood en pijn
moet er een tuin van sterren zijn.'*

II. Van de oude naar de nieuwe tuin

Inleiding

We openen de middag met Psalm 23, een beeld van de 'zeer stille wateren' en de 'grazige weiden', reminiscentie van de hof, van transcendentie, en met 'Het andere land' van Ida Gerhard, uit Vroege verzen, 43:

(...)

*'Zo na ons hart verwant
zo ver van ons gescheiden;
het onbereikbaar land
ginds aan de overzijde'.*

Vandaag gaan we een nieuwe wandeling maken door het wonderland van Lewis. We kijken naar wat hij zegt over het paradijs, de val en de hemelsewerkelijkheid, in termen van de tuin gezegd: van de oude naar de nieuwe tuin.

1. De oude tuin die verwilderde: heimwee naar het paradijs

We kijken naar Lewis' leven en denken vanaf 1930 tot 1960.

In de jaren '30 en '40 verhuisde hij met zijn broer Warren en Mrs Moore de huishoudster naar huize The Killns, 6 km van Oxford, waar hij in de weekenden en vakanties verbleef, in het dorpje Headington Quarry. Ze hadden een pracht van een huis met een grote, paradijselijke tuin: 'Een hof van Eden, een Lotuseiland in een sprokkjesland'. Door de week was hij op zijn kamer in Oxford, op Magdalen College, waar hij elke dag begon met bidden in de 'hortus conclusus' van zijn College. Hij had een mystieke kijk op de natuur, zag de 'signatuur derdingen' en kende een keltische melancholie temidden der natuur.

Hij kende hier betrekkelijk goede jaren, gaf les, begon te schrijven, zijn eerste boeken kwamen uit.

In WOII meldde hij zich vrijwillig, voor de luchtbescherming, en hij hield radiolezingen voor de BBC: we luisteren naar een stukje over 'bidden', via de website die ik tot mijn eigen verbazing op het whiteboard te voorschijn krijg: bidden is weten dat God naar een miljoen mensen tegelijk luistert omdat Hij vanuit de eeuwigheid eeuwig 'de tijd heeft' om mijn gebed te horen: God valt buiten de tijdsorde; we spreken erover en proberen ons eeuwigheid voor te stellen los van ons tijdsperspectief!

Uit deze lezingen komt voort *The Problem of Pain* en ons boek *Mere Christianity*!

De oorlog, en daarin alle lijden dat Lewis gekend heeft, stelt Lewis voor de vraag naar deze verschrikkelijke werkelijkheid waarin wij leven.

Hij begint dan bij het paradijs: de oude tuin. God had ook niet kunnen scheppen maar scheidt wel! Hij weet dan wat er van zal worden en toch scheidt Hij. Waarom? En waarom zo? Hij had ook een robotwereld kunnen maken zonder kwaad en lijden. Maar dan is er geen echte, levende werkelijkheid. God is liefde en scheidt overeenkomstig Zichzelf: liefde veronderstelt evenwel de mogelijkheid van niet-liefde, anders zou het namelijk geen liefde zijn! Dus het kwaad is niet noodzakelijk, maar de mogelijkheid van het kwaad is wel noodzakelijk. Tenzij je natuurlijk supralapsarist bent – de val is dan in zekere zin gewild door God -, maar dat is Lewis niet (een andere visie dan het supralapsarisme is die van bv C.G. Jung, dat in God een schaduw is, zie zijn boek *Antwoord aan Job*: het punt blijft bij zowel supralapsarisme als Jung dat de visie impliceert dat in God een wil tot het kwade (blijkbaar is). Lewis houdt vast aan de notie dat 'in God geen onrecht is'. We raken hier aan een grens.

Ook binnen het denken van Lewis blijft lastig: God scheidt de tuin en de mens maar de mens viel: waarom? Ik vind dit de moeilijkste vraag die er is: waarom valt een goed geschapen iemand, waarom kiest hij het kwaad?

Feit is dat het kwaad er is en dat de tuin verwildert tot een 'waste land' (T.S. Eliott). Het land *Narnia* is de wintertuin van na de val: maar er is de Leeuw! Christus herstelt de tuin, de lente begint in Narnia, het gaat tot het groene hout van het kruis, Christus treedt in Gethsemane = Gat Sjemem - de hof van olijven - de pers: beeld van het leven als een reis van vrucht naar olie (Joodse mystiek), door lijden heen. Maar het gaat naar de hof van Jozef van Arimathea: naar de opstanding uit de dood, naar de herschepping.

Ons leven is sinds de val ook een weg door lijden tot heerlijkheid. Zoals de grafsteen van Lewis zo aangrijpend uitdrukt, die we op de website bekijken: *'Man has to endure his going hence'*: de mens moet zijn heen gaan verduren: subtiel beeld voor de reis en voor het sterven in de tijd tegelijk!

Hierin is Lewis een moderne Augustinus: ging ook Augustinus niet in de tuin – Cassiciacum - de weg via moeite en pijn tot de *Joy!*?

Ons leven hier is een 'verduren van ons heen gaan' én een heimwee naar wat teloor ging: het paradijs. Maar niet alleen: het is ook een verlangen naar herschepping, naar een nieuwe tuin.

2. Naar de nieuwe tuin: verlangen naar de hemel

In de jaren '50 en '60 komt Joy Davidman in Lewis' leven. Zij was een Amerikaanse Jodin, haar ouders waren uit O. Europa gevlucht voor de progroms in de Oekraïne, ze waren atheïst geworden en communist, vochten voor recht in de wereld, zo ook Joy zelf. Ze schreef een roman *Anya*, over het Joodse leven in de Oekraïne – een soort Potok of Singer! Ze was gehuwd met Grisham, die alcoholist was en een affaire had, ze gaat daarom naar Engeland, om Lewis te ontmoeten, nadat ze zijn werk las en toto geloof kwam. Zoals Sayer zo mooi zegt: Lewis raakte 'surprised by Joy' en deze oude vrijgezel wordt langzamerhand verliefd op haar. Eerst huwde hij haar in naïeve zin, om haar een verblijfsvergunning te laten krijgen, nadat ze was gescheiden van haar man, maar in feite was al lang de liefde gaande gemaakt in hen. Al spoedig valt ze en breekt haar been en blijkt ze botkanker te hebben. Op 11 juni 1960 sterft zij. De liefde was zo bijzonder dat Lewis bij tijden haar lijden 'overnam' en zij zonder pijn was. In *A Grief Observed* vergelijkt hij haar met een tuin: zij, de vrouw, is het beeld van de tuin, van de ziel, van de *hortus conclusus*:

'Zij is als een tuin. Als een nest van tuinen, de ene haag binnne de andere, haag binnen haag, steeds intiemer wordend, naarmate je er dieper in doordringt steeds overvloediger van geurig, vruchtbaar leven' (60).

In de middeleeuwen is Maria, de moeder van Christus, beeld van de *hortus conclusus*! Zij is het oerbeeld van de vrouw.

Als Joy kanker heeft en als het al naar het einde loopt een opleving heeft – zoals zo vaak voorkomt bij deze ziekte – dan besluiten Jack en Joy een tocht te gaan maken. Op Jack's studeerkamer hangt een plaat uit zijn kindertijd: een foto van de *Golden Valley*. Voor Lewis was dit een archetypische plek, een transcendente tuin. Hij is er nooit zelf geweest en ze besluiten om er nu samen heen te gaan. We draaien het fragment van de film *Shadowlands* waarin die tocht verbeeld wordt. Ze komen bij een prachtige vallei aan en wandelen erheen. Dan gaat het regenen en onweren en schuilen ze bij een hooischaar. Joy spreekt dan over haar naderende dood. Jack wil er niet van weten, hij wil even alleen maar in het moment van geluk van nu zijn. Maar zij zegt dan: *'the pain then is part of the happiness now'*: zeer diepe woorden die beeld zijn van ons bestaan hier op aarde, tussen paradijs en hemel in: de christelijke hoop is niet die van het escapisme in een romantische tuin of in opium – en het geloof is evenmin opium! – maar een zeer volwassen erkenning van de wildernis én van de nieuwe tuin tegelijk: het ene is verbonden met het andere: in de hemel is het in omgekeerde zin misschien ook waar: er zal geen pijn meer zijn maar er is wel een soort van nog weten van hoe het eens was, heel fascinerend is in dit verband dat Christus als Hij zich aan Thomas bekendmaakt na de opstanding, de stigmata nog draagt in Zijn opstandingslichaam (al is dat misschien een overgangsgestalte?).

Het leven hier op aarde is in dit licht een 'in between' tussen oude en nieuwe tuin, tussen *Widerstand und Ergebung*, verzet en overgave. Soms kan er op aarde iets zijn van de

voorafschaduwning van de hemel, prolepsis van de eeuwigheid, zo in sommige muziek:
Augustinus zei al: 'muziek is de echo van God'.

Conclusie

God heeft de tuin der schepping gewild en Hij heeft hem gewild vanuit de Liefde: riskante schepping! Hij herstelt de verwilderde tuin door de weg die Christus is gegaan, tot een hemelse werkelijkheid. De Bijbel gebruikt verschillende beelden om de heerlijkheid ervan uit te drukken: een tempel, een stad, maar ook dat van 'vele woningen' en van 'akkersgewijze bebouwing' waarbij één ieder onder zijn eigen vijgeboom zal zitten': het beeld van de tuin!

Hier leven wij 'in between' de oude en de nieuwe tuin: tussen heimwee en verlangen én in Hem al iets in ons dragende van het 'voorwerp' van dit heimwee en verlangen!

III. In de tuin van de leermeester

Inleiding

We lezen Hooglied 2: 11 – 17, beeld van de tuin der liefde, en 'Julinacht' van J.E. van der Waals: '... En onbegrepen heimwee naar het stille, Vredige land, waar geen verlangen is' (*Gebroken kleuren*, 24).

We gaan vandaag rondwandelen in de tuin van de leermeester die Lewis was: wat was hij voor een leraar en waarover gaf hij les en wat zegt dt alles over wie hij was?

Hij is geen pedagoog in de zin dat hij dat vak studeerde. Ik noem iemand die dat vakmatig is een pedagoog in expliciete zin. Er zijn echter ook pedagogen in impliciete zin, in zekere zin is iedere onderwijzer of ouder dat. Je kan de impliciete pedagogiek aflezen uit het levensverhaal van een leraar, bijzonder natuurlijk de biografie van zijn leraarschap, en uit de inhoud van dat leraarschap. Beide indirecte manieren van kijken wil ik volgen, de biografische in paragraaf 1 en de inhoudelijke in paragraaf 2.

1. Biografisch

Lewis is van 1925 tot tegen het eind van zijn leven in 1963 docent geweest, bijna 40 jaar! Hoe kan je de leraar beter leren kennen dan via zijn leerlingen. Eén van hen, George Sayer, is zijn biograaf geworden. Ik wil hem hier graag aan het woord laten: Hij beschrijft op p. 11 – 13 zijn eerste kennismaking: hij wacht op de trappen van 'the new buildings' – nieuw, dat is 1733: je noemt pas het echte College oud, dat is middeleeuws namelijk! – voor de kamer met het bordje 'C.S. Lewis'. Een jongensachtige man met een pijp wacht ook, vraagt hem op wie hij wacht: op Lewis: je boft maar met zo'n tutor. Sayer gaat naar binnen en neemt plaats bij het haardvuur en een geanimeerd gesprek begint, ze citeren gedichten, Lewis vraagt waarom hij wil studeren: omdat ik van lezen houd; dat is een goed antwoord, zegt Lewis. Buiten gekomen hoort hij dat de man met de pijp Tolkien was. Lewis en Tolkien waren in 1934 nog betrekkelijk onbekend.

Uit het hele gesprek met Lewis blijkt wat het impliciet leermeesterschap betreft dat sfeer, kleinschaligheid, persoonlijk contact en intrinsieke belangstelling voor de wereld van de geest – niks geen pragmatiek! – wezenlijk zijn voor Lewis. En humor: zonder humor wordt elk ideaal een ideologie, zeker ook in onderwijsland!

Op p. 141 – 143 beschrijft Sayer Lewis als tutor: hij is zeer empathisch waar het verlegen, introverte studenten betreft met een weldadige bescheidenheid, hij remt mensen met een grote mond of groot ego juist sterk af. Hij is gestreng en veeleisend voor zijn studenten. Elke week een gesprek over je essay maakte dat ergens mee wegkomen of plagiaat onmogelijk was. Hij was een man van eer, door en door betrouwbaar.

Heel zijn meesterschap is negatief gevoed door zijn eigen schoolervaringen: dit nooit! Mooi is dat hij niet cynisch werd maar juist het omzette in iets positiefs: zorg ervoor dat ze het goed bij je hebben.

Lewis' leermeesters zijn vooral van papier, op de enige levende na: Kirkpatrick, over wie hij – ik citeerde het al bij I en herneem het hier – zei:

'Die goeie Kirk. Op het intellectuele vlak heb ik hem zoveel te danken als de ene mens maar aan de andere te danken kan hebben ... Bij hem leefde en ademde je in een atmosfeer van onverbiddelijke helderheid en strikte eerlijkheid van denken' (Sayer, a.w., 110).

Hier spreekt het besef dat het een groot goed is dat je een leermeester mocht hebben en dat impliceert ook dat je er zelf één moet zijn: hartelijkheid, helderheid en eerlijkheid van denken zijn dan zeer wezenlijk voor jou zelf als leermeester.

Zijn papieren leermeesters zijn de boeken van George MacDonald, een fascinerende 19e-eeuwse dominee, wiens *Phantastes* hij op een stationnetje kocht en wiens *Lilith* hij zeer ontroerend vond. Hier trof hij al vroeg het beeld van de tuin aan, die van het paradijs maar ook die van de hemel:

'Het was niet donker meer. We liepen in een schemerlicht en ademden de adem van de nieuwe lente in. De wereld had een wonderbaarlijke verandering ondergaan – of was het meer dat een nog wonderlijker verandering in onszelf had plaatsgevonden? Zonder voldoende licht aan de hemel om iets te onthullen, was iedere heistronk, ieder struikje, ieder grassprietje volmaakt zichtbaar, ofwel door licht dat ze zelf uitstraalden, zoals het brandende braambos dat Mozes zag, dan wel door licht dat uit onze ogen scheen. Niets wierp een schaduw; alle dingen wisselden onderling licht uit. Ieder groeiend ding toonde mij door vorm en kleur zijn eigen essentie - dat wil zeggen, dat wat het wezenlijk was. Mijn blote voeten beminden ieder gewas waarover zij liepen. De schepping en mijn wezen, haar leven en het mijne, waren één. De mikrokosmos en de makrokosmos stemden eindelijk overeen en waren in harmonie ... heel die gewaarwording van de zinnen was onbeschrijfelijk ... Toen een lichte bries een heidestruikje in beroering bracht ... was ik zelf in de vreugde van die bries ... was ikzelf in de vreugde van mijn zinnen en van de ziel die al die vreugden tegelijk ontving ... Ik was in een vredige oceaan op wiens bodem een levende vreugde continu nieuwe golven schiep; toch was die vreugde steeds dezelfde vreugde – de eeuwige vreugde, in duizenden wisselende vormen' (Lilith, 201).

Andere papieren leermeesters waren Homerus, Augustinus, Plato, Yeats en Keats, etc. etc. 'Hier wenkt een wereld waar de groten, de tijdelozen voortbestaan, de enigen die ons nooit verstoten', zo citeerde ik hiervoor Ida Gerhard (zie I). Boeken kunnen inslaan als een bom en je leven veranderen: koop ze, stel je eigen bibliotheekje samen, er is weinig genoeglijker dan dat!

We draaien het begin van *Shadowlands*, om in de Oxfordsfeer te komen: een middeleeuws college, een kerk waar elke dag de hymns gezongen worden, het 'Gemeinsames Leben' (om het met Bonhoeffer te zeggen: zijn Seminarie te Finkenwalde moet ook prachtig geweest zijn!) van maaltijd en campus, de eigen kamer met het haardvuur, waar Lewis ook les gaf, zoals we zien op de film: de les is sfeervol, het is helemaal niet zo dat er geen gesprek is, tegen alle nonsens van de nieuwlichters van het nieuwe leren, als zou oud leren alleen maar monoloog zijn! De innerlijke wereld staat centraal, Lewis kent zijn studenten, heeft humor, weet ze te begeisteren met zijn kennis.

Zelf werd hij als leraar weer gevoed door zijn vriendenkring *The Inklings*, een jongensachtig clubje met Tolkien, Jack en Warren Lewis, Dyson, Williams. Ze kwamen wekelijks in The Eagle and Child bijeen. Ze schreven een vriendenboek voor Williams: *Essays Presented to Charles Williams*, waarin Lewis 'On stories', Tolkien 'On Fairy Tales' en niemand minder dan mijn, na Sherlock Holmes meest favoriete, detectiveschrijfster Dorothy Sayers (de boeken over Lord Peter Wimsey) over Dante schreef. Wat een wereld!

Kortom: een persoonlijk leermeesterschap, zoeken naar de ziel, vertoeven in het land van de geest!

2. Inhoudelijk

Uit de film bleek al dat de les ging over de middeleeuwen. Hier lag Lewis' opdracht ook: hij gaf middeleeuwse – en renaissance-literatuur. Hier liggen ook zijn publicaties op vakmatig gebied: vooral *The Allegory of Love*, 1936, en *The Discarded Image*, 1964 (postuum).

Ik wil twee auteurs naar voren halen uit zijn onderwijs en aan de hand daarvan het beeld schetsen van de inhoudelijke kant van zijn leermeesterschap, Guillaume de Lorris en Dante Alighieri, beiden dertiende-eeuwers.

a. Guillaume de Lorris

Hij schreef rond 1230 de *Roman de la Rose*, waarvan 4000 verzen over zijn, 300 handschriften, zeer geliefd ME werk. Het gaat over Amant ofwel Liefhebber, die in een droom op een heerlijke meimorgen in een ommuurde tuin komt, de tuin der liefde. Hij ontmoet daar de tuinman Déduit ofwel Genieting en zijn vrouw Liesse ofwel Vreugde (Joy!!!!). In de tuin liggen twee kristallen: spiegels van het leven: Er is een Roos Amour die hij zoekt, maar hij wordt tegengehouden door vier duistere krachten Gevaar, Kwaad, Angst en Jalouzie. Het

spiegelbeeld is niet zuiver, 'discarded image' betekent zoiets als 'een spiegel die verduisterd is': I Kor. 13!!!

Amant wordt geholpen door Vriendschap, Mededogen, Adeldom des Harten en Rede. Het klinkt ergens al vertrouwd allemaal. In *The Discarded Image* merkt Lewis over Rede iets heel belangwekkends op dat mijns inziens over hemzelf gaat: hij zegt dan: *Raison la belle (de Schone Rede) is no such cold thing ... She is intelligentia obumbrata, the shadow of angelic nature in man'* (106). De rede is niet klinisch of cerebraal maar zij is dicht bij gevoel en hart: denken met het hart: daar verbinden zich bij Lewis rede en gevoel/ intuïtie, in de mens én in de leraar! De rede is aldus vertroostend, schaduw tegen de hitte van de zon!! Onderwijs moet dit ook zijn!

Amant zoekt de Roos, symbool van de liefde Gods en van de menselijke liefde. De leermeester is een gids op de weg naar de Roos, hij voedt het verlangen naar gene zijde in de leerling, onderwijs is *intelligentia obumbrata*!!!

Dit alles leert de leerling om de wereld te leren kennen en zichzelf: 'je kent jezelf zoals Sherlock Holmes Moriarty' (Sayer, 106; Moriarty is de grootste tegenstander van Holmes, zeer vernuftig in het kwaad!).

Midden in de tuin is een fontein: beeld van Christus, de fontein des levens.

Ik zei al dat voor de middeleeuwer en voor Lewis de vrouw beeld is van de tuin. Dat brengt ons even terug bij Joy Davidman. Toen zij stierf schreef Lewis zijn genadeloze, wanhopige, vertroostende boekje *A Grief Observed*. Aan het eind, als hij de dood van Joy beschrijft: zegt hij:

'Ze zei, niet tegen mij, maar tegen de chaplain, 'Ik heb vrede met God'. Ze lachte, maar niet tegen mij. Poi si torno all' eterna fontana' (72) :

Dit betekent: 'Maar zij wendde zich tot de eeuwige fontein'. Ze had haar Amant gevonden. De roos van Saron, Christus. Ik weet niet van wie dit citaat is, maar het is in ieder geval middeleeuws, helemaal in de sfeer van de tuin der Liefde. Misschien is het van onze volgende auteur, ik denk het maar kon het niet zo gauw vinden: Dante!

b. Dante Alighieri (1265 – 1325)

Dante schreef *De goddelijke komedie*. Als je de middeleeuwer wil leren kennen moet je dit lezen: Het leven is een *Iter ad Paradisum*, zoals een boek uit 1200 heet: een reis naar het Paradijs. In het middeleeuwse wereldbeeld is de aarde centrum van het heelal, eromheen zijn 7 hemelen (planeten), de dierenriem en 9 engelenferen en dan het empyreum ofwel het ontoegankelijk licht Gods.

De aarde weerspiegelt de hemel: zij is van God. De middeleeuwse wereldkaart – *Mappa Mundi* – heeft – stel je het eens voor in de Bosatlas – Jeruzalem in het midden en in het oosten het paradijs. Elke stad weerspiegelt die heteronome geografie: de kerken staan naar het oosten.

Over de oude tuin zei Dante:

'Want ik zie het in de waarachtige spiegel Gods, die alle andere dingen volledig in zich weerspiegelt, terwijl die dingen zelf de volheid van zijn wezen niet weerspiegelen. Gij wilt horen hoe lang het geleden is dat God mij in de verheven tuin plaatste ... hoe lang dat aard paradijs mijn ogen in verrukking bracht, wat de eigenlijke oorzaak van Gods toorn was, en welke taal ik er sprak en maakte. Welnu, niet het eten van de verboden vrucht op zichzelf was de reden van de zo langdurige ballingschap, maar alleen het overschrijden van de door God gestelde grens' (405).

En over de nieuwe tuin:

'Om uw tocht volmaakt ten einde te brengen ... moet gij nu uw ogen door deze tuin laten rondgaan. Want door de aanschouwing ervan zal uw blijk beter zijn toegerust om in de straling Gods op te stijgen ... Ik sloeg mijn ogen op, en zoals 's morgens het oostelijk gedeelte van de horizon lichter is dan de kant waar de zon ondergaat, zo zag

ik, terwijl ik mijn ogen als vanuit het dal de berg op liet gaan, in het hoogste en verst gelegen deel van de roos een licht stralen dat in helderheid alles wat zich er tegenover bevond overtrof' (427).

We zitten hier in het hart van Lewis' wereld en die wereld is een symbolisch universum: de hele wereld is een spiegel van God, alles is een symbool of teken dat heenwijst naar God, de aarde als tuin, de roos als Christus, het leven als een reis, etc. Onderwijs is inwijding in de werkelijkheid als een tekentaal Gods.

Dit ideaal staat haaks op het moderne onderwijsideaal van vele leraren en leerlingen, dat sterk erop gericht is om 'tools aan te reiken voor het functioneren binnen een veranderende samenleving'. Volgens mij staat het ook haaks op ref. onderwijs, dat vaak dergelijke moderne pragmatiek vermengt met een vrij zakelijke werkelijkheidsopvatting en religieus zich beperkt tot de bekeringsvraag én een aantal gedragsregels: hiermee is niet gezegd dat die beide niet heel belangrijk zijn, ermee is gezegd dat christelijk denken veelomvattender is. Ik vrees dat ons antipapisme hier ons het zicht ontnemt op een immens rijke werkelijkheidsopvatting. Ik hoop dat we die herontdekken!

Lewis' inhoudelijk leermeesterschap leert ons dat de leraar iemand is die de leerling inwijdt in de werkelijkheid als een spiegel – weliswaar een spiegel in een duistere rede – maar nog altijd een spiegel Gods.

Conclusie

Lewis is een persoonlijk, hartverwarmend, edel leermeester geweest die de leerling inwijdde in de *Innenwelt des Geistes*, in de werkelijkheid als spiegel van God.

Slotconclusie

We zijn aan het eind gekomen van onze queeste door de tuin van Lewis. We hebben gezien hoe hij in zijn jonge jaren vanuit een diep verlangen de tuin zocht en de Tuinman vond. We hebben gezien hoe hij heel zijn latere leven gedacht heeft over zin, aard en wezen van de oude tuin en over het leven als een reis van paradijs tuin via de wintertuin der schaduwlanden naar de nieuwe tuin des hemels. Tenslotte zagen we hoe hij in zijn onderwijs – en daarnaast in al zijn boeken voor een nog breder publiek dan zijn studenten – een leermeester was die – in de goede middeleeuwse traditie, waarin altijd de leerling in de tuin een gids heeft! – een gids wilde zijn tot de tuin en de tuinman, tot de Roos, tot de eeuwige fontein. In 1963 wordt hij ziek, hij takelt snel af, wandelt nog een enkele keer door een late herfsttuin – de herfst vond hij het mooiste seizoen – en sterft dan op 22 november 1963: en hij wendde zich tot de eeuwige fontein. Amant Lewis mocht zijn Roos eindelijk aanschouwen.

Ik eindig met het grafschrift van Kierkegaard, dat bijna een antwoord is op dat van Lewis epitaaf: 'Man has to endure his going hence':

'Het is een korte tijd,
dan win ik vrede,
dan is de ganse strijd
opeens doorstreden.
Dan is mij rust vergund
In rozenstreken
En mag ik ongestoord
Mijn Christus spreken'

(S. Hohlenberg, *S. Kierkegaard*, 325).

Ik dank jullie, deze drie middagen waren voor mij een tuin van vrede, een stille, aandachtige hof, temidden van het waste land van dit leven. Ga met God je *Iter ad Paradisum!*